

УДК 336.1:504.062.2

Тропіна В.Б.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ

FOREIGN EXPERIENCE IN FINANCING RESOURCE SAVING

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано та систематизовано досвід зарубіжних країн щодо фінансування ресурсозберігаючих проектів та обґрунтовано висновки щодо необхідності та можливості його імплементації в Україні з метою формування ефективного механізму фінансування раціонального ресурсоспоживання.

Ключові слова: ресурсозбереження, ресурсоемність ВВП, фінансування ресурсозбереження, фінансування ресурсозберігаючих проектів.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирован и систематизирован опыт зарубежных стран по финансированию ресурсосберегающих проектов и обоснованы выводы о необходимости и возможности его имплементации в Украине с целью формирования эффективного механизма финансирования рационального ресурсопотребления.

Ключевые слова: ресурсосбережение, ресурсоемность ВВП, финансирование ресурсосбережения, финансирование ресурсосберегающих проектов.

ANNOTATION

The article analyzes and systematizes the experience of foreign countries in financing resource-saving projects and proposes conclusions about the necessity and possibilities of its implementation in Ukraine, with the aim to form an effective mechanism of financing of rational resource consumption in our country.

Keywords: resource-saving, environmental capacity of GDP, funding of resource-saving, funding of resource-saving projects.

Постановка проблеми. Останнім часом питання ресурсозбереження в Україні є популярною темою при обговоренні проблем вітчизняної економіки. Проте вони як і раніше залишаються актуальними з економічного, соціального та екологічного поглядів. Ситуація, що склалася у сфері використання ресурсів, характеризується гострою потребою проведення ресурсозберігаючих заходів, спрямованих на впровадження сучасного обладнання, застосування технологічних інновацій та управлінських ноу-хау.

Постійне скорочення бюджетного фінансування перешкоджає реалізації ресурсозберігаючих проектів за рахунок коштів бюджету. У зв'язку з цим для практичної реалізації ресурсозберігаючих програм, їх фінансове забезпечення повинно виходити за рамки бюджетного фінансування і поєднуватися з позабюджетними джерелами. Оцінка світового досвіду використання багатоканальної системи фінансування проектів ресурсозбереження дає можливість не тільки використовувати вже перевірену часом практику, але й дозволить запобігти помилкам у цій сфері та уникнути негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем та можливостей ресурсозбе-

реження знайшло своє відображення в численних працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Зокрема, питання ресурсозбереження розглядалися в роботах Б. Данилишина, І. Драган, Л. Мельника, Н. Мельника, С. Половникової, М. Рапцуна, І. Сотник та ін

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених дослідженню різних аспектів ресурсозбереження, досі не вироблений єдиний концептуальний підхід до окресленої проблеми. Лише існують протиріччя у підходах до формування стратегії і механізмів реалізації фінансової політики держави у сфері ресурсозбереження, його інституційно-правових засад, методів та інструментарію економічного стимулювання та фінансового забезпечення. Розв'язанню цих суперечностей може сприяти вивчення зарубіжного досвіду, висвітленню якого у наукових публікаціях приділено недостатньо уваги.

Мета статті полягає у дослідженні досвіду промислово розвинених країн щодо фінансового забезпечення підвищення ефективності використання ресурсів на прикладі енергозбереження, а також виявлення можливостей його застосування для побудови ефективної системи фінансування ресурсозбереження в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, існують основні та додаткові джерела фінансування енергозберігаючих заходів. До перших слід зарахувати власні та залучені кошти підприємств і організацій. Джерелом коштів для підприємств державної та комунальної форм власності є бюджети різних рівнів. Серед додаткових джерел – бюджетна підтримка, енергосервісні контракти, публічно-приватне партнерство, спеціалізовані програми банків, спеціальні фонди сприяння енергоефективності.

Умови отримання бюджетних коштів і держзамовлень добре відомі, тому у статті більше уваги буде приділено позабюджетним джерелам фінансування енергозберігаючих проектів. Відносно новим у цій сфері є використання контактів з енергосервісними компаніями (ЕСКО). Це договори на повний комплекс робіт із впровадження енергозберігаючих технологій на підприємстві замовника за рахунок залучених ЕСКО кредитних коштів. Оплачує залучені фінансові ресурси

і виконані ЕСКО роботи, як правило, замовник за рахунок економії, яка виникла після впровадження заходів, спланованих, організованих і технічно забезпечених компанією-підрядником енергосервісного контракту.

Здійснюючи огляд зарубіжного досвіду фінансування політики ресурсозбереження у промислових розвинених країнах, зауважимо, що реалізація ресурсозбереження базується на вдосконаленні законодавчої бази, розробці та впровадженні економічних механізмів активізації залучення кредитів та інвестицій.

У США, де законодавство та законодавчі процедури формуються здебільшого на рівні окремих штатів, кожному штату доводилося самостійно усувати бар'єри на шляху підвищення енергоефективності та вдосконалювати вимоги також для організації підрядних робіт і процедури закупівель. Однак, як тільки функціонуюча система підрядів і закупівель для сприяння ЕСКО з'являлася в одному штаті – інші штати висловлювали велику зацікавленість в адаптації цієї системи до своїх умов. Наприклад, в Огайо у 1985 р. прийняли закон, що дозволяє шкільним округам оплачувати реалізацію енергозберігаючих заходів на основі багаторічного розстрочення та підвищити допустиму частку чистої заборгованості округу, яка може бути використана на реалізацію цих заходів. Тільки у перші п'ять років після прийняття цього закону проекти з участю ЕСКО загальною вартістю понад 131 млн дол. були реалізовані в 167 шкільних округах. На сьогодні більше 40-а штатів США прийняли законодавство, яке сприяє застосуванню ЕСК в школах і урядових будівлях [1].

На федеральному рівні в 1985 р. прийняли закон про врегулювання бюджету, який заохочував федеральні бюджетні організації до реалізації енергозберігаючих заходів шляхом укладання контрактів на умовах розподілу майбутньої економії. Згодом були прийняті закони, що надавали додаткові стимули, дозволяючи організаціям-учасникам залишати у своєму розпорядженні частину отриманої економії. Коли бюджетні організації зрозуміли, що кошти, отримані завдяки економії енергії, можуть бути використані на інші потреби, це стало потужним стимулом для співпраці з ЕСКО у розробці проектів. Федеральна програма енергетичного менеджменту, яку проводить Міністерство енергетики, координує енергозберігаючі проекти бюджетних організацій. Крім того, відповідно до програми здійснюється реєстр сертифікованих ЕСКО, а також розроблено типовий контракт, що дозволяє бюджетним організаціям обходити процедури закупівель і відразу мати справу з попередньо відібраними ЕСКО, що конкурують за право укладення контрактів. До 2007 р. такі типові контракти уклало 19 організацій в 46-и штатах на загальну суму 1,9 млрд дол. Станом на 2010 р. В США укладено понад 500 енергосервісних контрактів, що

дозволило заощадити 11,7 млрд дол. Більшість контрактів реалізується в бюджетній сфері [1].

У Канаді застосування перфоманс-контрактів у будівлях бюджетної сфери почалося з Програми гарантованого енергоспоживання в кінці 1980-х рр., яка отримала потужний поштовх у 1991 р., коли канадський уряд створив організацію «Ініціатива федеральних будівель», щоб дозволити федеральним відомствам укласти контракти з ЕСКО на розробку і реалізацію енергозберігаючих заходів у федеральних будівлях. В рамках цієї програми енергозберігаючі проекти реалізовані в 7 500 федеральних та інших будівлях, залучені приватні інвестиції на суму 240 млн канадських доларів (дані на кінець 2006 р.), а щорічна економія становила 33 млн канадських доларів.

В ЄС законодавство у сфері енергозбереження розробляється вже близько 40-а років, а в 2012 р. прийнята нова Директива 2012/27/EU, що встановлює загальні рамки заходів з підвищення енергоефективності з метою зниження до 2020 р. енергоспоживання ЄС на 20%. В ЄС енергоефективність – невід'ємна частина національної стратегії, яка характеризується вимірними цілями, контрольними показниками, розробленими програмами і заходами за секторами економіки. При цьому енергосервісу відводиться важлива роль. У 25-30% проектів у ЄС величина інвестицій знаходиться в діапазоні 10-50 тис. євро. 15-20% всіх проектів – більше 500 тис. євро. При цьому близько 80% енергосервісних проектів окупуються менш ніж за 5 років. У половині чинних контрактів досягається економія в розмірі 11-20%, а у чверті контрактів економія до рівня попереднього перевищила 30%. Європейські енергосервісні компанії застосовують досить широку лінійку – 27 різних енергоефективних технологій. Найбільшу частку серед об'єктів енергетичної модернізації в Європі займають офісні будівлі (26% від загальної кількості об'єктів). Бюджетна сфера на другому місці – 10%. Зауважимо, що європейські ЕСКО негативно оцінюють діяльність своїх національних урядів за недостатню, на їх думку, результативність енергетичної політики: її вважає неефективною майже половина компаній. Також існують проблеми із залученням фінансування енергосервісних проектів [2].

Зарубіжний досвід використання спеціалізованих кредитних ліній для фінансування ресурсозберігаючих проектів можна розглянути на прикладі Китаю. У 2008 р. Світовий банк організував Китайську програму фінансування енергоефективності (СНННН) для стимулювання діяльності китайських банків у сфері надання кредитів на енергозберігаючі проекти. У рамках першої фази програми (СНННН I) Світовий Банк виділив 100 млн дол. двом банкам, які взяли участь в програмі: Exim Bank і Huaxia Bank. Власні кошти банків, що були виділені на реалізацію програми також склали 100 млн дол. Компанії, які бажали отримати кредит в

рамках цієї програми, повинні були забезпечити 30% необхідних інвестицій за рахунок власних коштів, а інше – в рамках кредитів.

У Таїланді державна компанія Royal Thai Government (RTG) заснувала спеціальний фонд для підтримки енергоефективних проектів Thailand Energy Efficiency Revolving Fund (EERF) з метою стимулювання комерційної активності у сфері енергозбереження, а також надання допомоги банківському сектору в розвитку кредитних програм, що спеціалізується на фінансуванні енергозберігаючих проектів. З фонду були виділені кошти 11-и банкам Таїланду, які розробили спеціалізовані кредитні лінії з низькими процентними ставками. Перша фаза EERF була запущена в 2003 р. До 2010 р. EERF профінансував 335 енергоефективних проектів і 112 проектів у галузі відновлюваних джерел енергії. Загальний розмір інвестицій досяг 453 млн дол., причому щорічна економія від реалізованих проектів оцінюється в 154 млн дол.

У 2010 р. мімецький банк Kreditanstalt für Wiederaufbau Bankengruppe (KfW) надав спеціалізовану кредитну лінію в розмірі 50 млн євро індійському Small Industries Development Bank of India (SIDBI) для кредитування малого і середнього бізнесу в сфері енергозбереження. Фахівці KfW безкоштовно допомагають підприємствам провести передінвестиційні заходи та визначити заходи, необхідні для підвищення енергоефективності. Отримавши результати аудиту, компанія може прийти за кредитом в SIDBI. Цілями програми є:

- залучення додаткових фінансових ресурсів для реалізації проектів, спрямованих на підвищення енергоефективності;
- отримання технічної допомоги з питань підготовки і реалізації проектів енергозбереження та підвищення енергоефективності;
- розробка нових фінансових інструментів SIDBI.

Ключовими вимогами для отримання кредиту є зменшення викиду парникових газів.

В Угорщині Програма співфінансування енергозберігаючих проектів розпочалася у 1997 р. Це спільна програма Міжнародної фінансової корпорації (IFC) та Глобального екологічного фонду (GEF) у партнерстві з місцевими фінансовими інститутами, мета якої полягає у наданні гарантій за кредитами. Програма надає часткові гарантії фінансовим інститутам, видає кредити на реалізацію енергозберігаючих проектів, а також надає технічну допомогу кредитним організаціям і розробникам проектів. Це сприяє зниженню як фінансових ризиків при реалізації енергозберігаючих проектів, так і накладних витрат завдяки наданню технічної підтримки обох сторін. До кінця 2006 р. кредитний портфель на загальну суму 55 млн дол. при гарантії в розмірі 17 млн дол. дозволив реалізувати проекти підвищення енергоефективності загальною вартістю 93 млн дол.

Бюджетна підтримка ресурсозбереження активно використовується в Китаї, де у 2008 р. було оголошено, що уряди провінцій повинні протягом року замінити 50 млн традиційних ламп розжарювання на енергозберігаючі лампи, для чого надавалися значні субсидії. Така кампанія була частиною програми, мета якої полягала в заміні 150 млн ламп розжарювання на енергозберігаючі протягом найближчих п'яти років. За розрахунками, заміна всіх ламп розжарювання на енергозберігаючі забезпечить Китаю щорічну економію 60 млрд кВт.год електроенергії і призведе до зниження викидів вуглекислого газу на 60 млн тонн.

У комунальному секторі Японії надаються субсидії на реконструкцію житлових будинків для виконання вимог із теплозахисту, визначених у Законі про енергозбереження, встановлення енергоефективних побутових приладів і ефективних систем, що використовують поновлювані джерела енергії. Субсидії надаються як для нових, так і для давніших будівель. Щоб отримати право на субсидії, необхідно знизити споживання енергії на 15% у нових будинках і на 25% в реконструйованих будівлях порівняно зі стандартним показником енергоспоживання до реалізації заходів з енергозбереження. Крім того, власники зобов'язані повідомляти про величину споживання енергії в будівлях протягом трьох років після реконструкції або будівництва будинку. Розрахунок очікуваної економії подається до Організації з розвитку нових джерел енергії та промислових технологій (New Energy & Industrial Technology Development Organization, NEDO), яка надає субсидії. Домовласники, заповнюючи опитувальні листи NEDO, повинні звітувати про реальну величину економії енергії [4].

У Словаччині асоціації домовласників можуть отримати пільговий кредит з державного фонду розвитку житлового сектору для підвищення енергоефективності багатоквартирного будинку. Кредити можуть надаватися в розмірі до 80% вартості проекту на термін до 20 років (при обмеженні обсягу кредиту в розрахунку на кожну квартиру) під 3,3% річної процентної ставки за умови, що проект включено до Програми реконструкції житлового сектору. Під проекти, які не включені в цю Програму, можна отримати кредити на 10-20 років під 4,9, 6,5% річної процентної ставки. Для отримання пільгових кредитів домогосподарства повинні в результаті реалізації проекту знизити споживання енергії щонайменше на 20% порівняно з допроектним рівнем.

У житловому секторі Литви протягом 1996-2001 рр. в рамках Пілотного проекту з підвищення енергоефективності, фінансованою Світовим банком, було проведене консультування товариств власників житла (ТВЖ), надання кредитів, надання технічної допомоги та надання інформації з метою підвищення енергоефективності багатоквартирних житлових

будинків. У фінансовому аспекті проект містить різноманітні компоненти, покликані забезпечити отримання конкурентоспроможних ринкових ставок за кредитами тими учасниками, які хотіли реалізувати енергозберігаючі заходи, але не мали необхідних для цього коштів. У рамках проекту надавалися: кредити в місцевій валюті під 11% фіксованої річної процентної ставки при мінімальному первинному внеску 10%, відсутність застави і максимальний термін кредиту 10 років; з січня 1999 р. – часткові субсидії від литовського уряду у розмірі 30% від величини основного кредиту, але не більше 12,5 дол. на 1 м².

За умовами проекту кошти кредиту могли бути використані тільки на реалізацію енергозберігаючих заходів. Відповідальність за повернення кредитів покладалася на домовласників, як правило, пропорційно площі квартири, згідно з рішеннями, прийнятими на засіданні ТВЖ. Також для виплати кредитів було дозволено частково використовувати наявні субсидії, що надаються незаможним домогосподарствам для оплати послуг теплопостачання.

Всього за час реалізації проекту 726 ТВЖ отримали консультації з питань енергозбереження, були проведені енергетичні обстеження 331-го житлового будинку та реалізовано 229 проектів з підвищення енергоефективності. У 1996-2001 рр. загальний обсяг кредитів, наданих ТВЖ, склав 7,2 млн дол. при середній величині кредиту в розрахунку на одну будівлю 31,5 тис. дол. і середньою величиною кредиту в розрахунку на одну квартиру 1 тис. дол. У середньому домовласники помітили щорічну економію енергії в розмірі 17%. За даними проведеного дослідження, 56% домовласників помітили зниження рахунків за теплову енергію, а 48% – підвищення якості житла [3].

У Вірменії для подолання двох основних перешкод до масового встановлення приладів обліку (вартість установки і процес переведення споживачів на нову систему оплати) муніципалітет м. Єреван прийняв закон про часткове списання заборгованості споживачам, які встановлять у себе прилади обліку. У результаті реалізації цієї програми кількість встановлених приладів обліку зростає з 1 тис. шт. у 1999 р. до 277 тис. шт. в 2005 р. Нині близько 80% побутових споживачів оснащені приладами обліку, а це приблизно 90% всіх багатоквартирних будинків Єревана. Результатом застосування приладів обліку та використання тарифних схем з оплатою тільки за фактичне споживання води стало скорочення середнього споживання води на душу населення з 250 л. до 110. Сукупне споживання у всіх секторах знизилося з 112 млн м³ у 2002 р. до 77 млн м³ у 2005 р., тобто майже на 30% [3].

Отже, як бачимо, світ демонструє різноманітні форми і методи фінансування проектів ресурсозбереження та їхню високу результативність. Україна йде дуже повільно у цьому на-

прямі, хоча ситуація, яка існує в країні у сфері раціонального ресурсоспоживання, зокрема енергозбереження (рис. 1), вимагає швидких і рішучих кроків з боку владних структур.

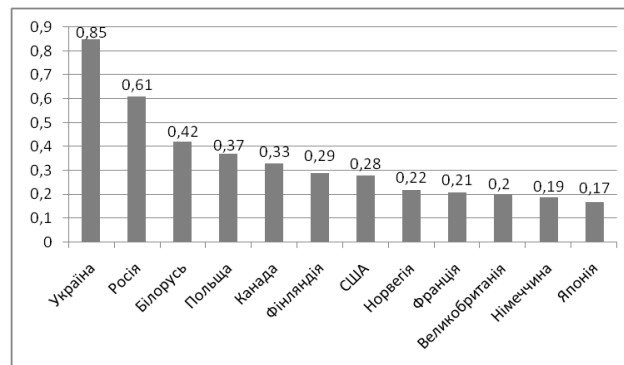

Рис. 1. Енергоємність ВВП (тонн нафтового еквівалента (т.н.е.)/1000 дол.)

Джерело: [5]

Прості розрахунки показують, що енергоємність ВВП в нашій країні у 1,3 рази більша, ніж у Росії, у 3 рази – ніж у США, майже у 4 рази – ніж в Норвегії або Франції, або Німеччині, у 5 разів – ніж в Японії. Слід додати, що на відміну від країн Заходу, де енергозбереження є елементом економічної та екологічної доцільності, для України це – питання виживання в умовах її зовнішньої енергетичної залежності, крім цього донині не вирішена проблема збалансованого платоспроможного споживання.

За оцінками експертів, основними проблемами в сфері фінансування енергозберігаючих проектів в Україні є:

- недостатність державного фінансування поліпшення комунальної інфраструктури;
- нерозуміння комерційними банками ризиків комунальних підприємств та високі кредитні ставки;
- проблеми з гарантіями та поверненням інвестицій;
- проблеми міських запозичень для комунальних проектів;
- обережність приватних прямих та портфельних інвесторів;
- наслідки фінансової кризи та обмеженість наявного іноземного капіталу;
- проблеми гарантування постійних доходів для обслуговування позик.

Звичайно, що усі зазначені проблеми заострюються в умовах збройного конфлікту на Сході України.

Для їх вирішення необхідні нові підходи до формування державної політики у сфері ресурсозбереження, зокрема використовуючи зарубіжний досвід ефективного фінансування енергозбереження.

Висновки. Як показує загальносвітовий досвід, сьогодні в умовах гострої конкурентної боротьби на світовому ринку енергоресурсів і складної екологічної ситуації високий енерго- і ресурсоефективний технологічний рівень

держави стає гарантом подальшого розвитку і завоювання сильних позицій у світовому співтоваристві. Для України в умовах її сучасного особливого суспільно-політичного та соціально-економічного стану це питання є не стільки елементом політики посилення конкурентоспроможності країни, скільки проблемою першорядної ваги національної безпеки держави. Пошук шляхів побудови ефективної системи фінансового забезпечення реалізації державної політики ресурсозбереження спонукає до вивчення досвіду вирішення цього завдання в інших країнах світу, оцінка якого приводить до висновку: у сучасних умовах для успішної реалізації ресурсозберігаючих програм їх фінансове забезпечення повинно виходити за рамки бюджетного фінансування і поєднуватися з різноманітними позабюджетними джерелами (енергосервісні контракти, публічно-приватне партнерство, спеціалізовані проекти банків, спеціальні фонди сприяння енергоефективності тощо.

У подальших дослідженнях доцільно поглибити аналіз зарубіжної практики застосування системи фінансових ресурсів раціонального ресурсопоживання з метою використання такого досвіду для розробки ефективного механізму фінансування ресурсозберігаючих проектів в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Міністерства енергетики США [Електронний ресурс]: [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.energy.gov/>.
2. Біржа інноваційних рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://solex-un.ru/>.
3. Энергосервисные контракты в США и Канаде [Электронный ресурс]. – Режим доступа: solex-un.ru/energo/review/finansirovanie-energoeffektivnosti/obzor-5.
4. New Energy & Industrial Technology Development Organization. [online] Available at: <www.nedo.go.jp/english/index.html>.
5. Електронний екологічний журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esco.co.ua/journal/2006_1/art41.htm.